

ÖZ

Bir insanın göz, kulak, burun, saç, diş ve muhtelif uzuvlarından yola çıkarak karakterinin ve ahlakının yorumlandığı ilme “kıyâfet ilmi” adı verilmiştir. Bedensel özelliklerinden kişinin huyunun ve yapısının analiz edilmesi halk inanışlarında çok eskiden beri var olmuştur. Osmanlı ilim dünyasında ilgi gören kıyâfetname türü eserler Osmanlı son dönemine kadar devam etmiştir. 1871-1922 arasında yaşayan Avanzade Mehmet Süleyman, muhtelif alanlarda eserler vermesinin yanında hayatının sonlarına doğru kıyâfet ilmi ile alakalı dört eser kaleme almıştır. Bunlardan ikisini telif etmiş, ikisini ise çeviri yapmıştır. İlk olarak ayaklar üzerine Ahvali'l-kadem adlı eserini kaleme alan Avanzade, eserinde aslında kadem ilmini tanıtmakta, bununla ilgili çalışmalar yapılması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Daha sonra yüz doksan iki sayfa olan Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname'sini kaleme almıştır. Eserinde resimlere yer vermesinden dolayı “musavver” adını verdiği bu kitabında klasik kıyâfetname literatüründen farklı olarak ülkelerden, milletlerden, ırklardan, kadın ve aile yaşamından bahsederek çok yönlü bir külliyat oluşturmaya çalışmıştır. Avanzade'nin milletlere geniş bir şekilde yer vermesinde dönemin coğrafya anlayışının da etkisi söz konusudur. Öyle ki özellikle II. Abdülhamid döneminden itibaren Osmanlı ilim adamları Osmanlı dışındaki ülkelere ilgi duymuşlar, oralara gitmeye çalışmışlar, üzerine yazılar yazmışlardır. Avanzade bu anlayışın etkisiyle milletlerle ve ülkelerle ilgili kendisi hem müstakil çalışmalar yapmış hem de kıyâfetnamesinde buna geniş bir yer ayırarak ilm-i kıyâfete farklı açıdan yaklaşmıştır. Diğer tarafta yaşadığı dönemde var olan kadın tartışmaları bağlamında kendi görüşlerini dile getirmiş, Besim Ömer'den aldığı yazılarla da bunu desteklemeye çalışmıştır. Avanzade Mehmet Süleyman'ın ilm-i kıyâfet alanında en hacimli eseri olan Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname bu anlamıyla dönemin ilmi hayatının ve düşüncesinin tam içerisinde yer almakta, dönemin ruhunu yansıtmaktadır. Bahsedilen telif eserlerinden sonra bu alanda iki tercümesi bulunan Avanzade'nin kimden çeviri yaptığı hususu belirsizdir. İlk olarak 1917'de “Musavver ve Mükemmel İlm-i Sima Ahlak ve Tebayi-i Beşerin Simadan Keşfi” adıyla bir eser tercüme eden Avanzade, Avrupa dillerinde mükemmel bir eser gördüğünü, bunun faydalı olacağını düşünerek tercüme etmeyi uygun gördüğünü eserinin başında yazdığı mukaddimede dile getirmektedir. Öyle görünüyor ki Avanzade bu eseri Johann Kaspar Lavater'den özetleyerek tercüme etmiş olup aslında bakıldığında Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname'sinin de bir özeti niteliğindedir. Diğer eseri “Ulum-ı Hafiyeden İlm-i Kıyâfet Sima ve Kıyâfet Vasıtasıyla Keşf-i Ahlak ve Tebayi” adıyla yaptığı bir tercümedir. Eserin müellifi belli olmamakla birlikte içerisinde Avanzade'nin bir eserine atıf yapılması bu tercümesinin Avrupa dillerinden yapılmamış olduğunu düşündürmektedir. Avanzade Mehmet Süleyman, ilm-i kıyâfet sahasına sadece simadan karakter analizi yapmayarak farklı bir yöntemle yeni bakış açısı getirmiştir. Bu çalışmada Avanzade'nin eserlerinin detaylı bir kritiği yapılarak bahsedilen anlayış ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Böylece hem Osmanlı'da kıyâfet ilmine hem de Avanzade Mehmet Süleyman'ın biyografisine bir katkı sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kıyâfetname, Avanzade Mehmet Süleyman, İlm-i Sima, İlm-i Kadem.

* Arş. Gör. Dr., Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Çorum/TÜRKİYE, E-Posta: fatmaakin@hitit.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-6649-2026.

20. YÜZYILIN BAŞLARINDA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA KIYÂFET İLMİ: AVANZADE MEHMET SÜLEYMAN

THE SCIENCE OF DRESS IN THE OTTOMAN EMPIRE IN THE EARLY 20TH CENTURY: AVANZADE MEHMET SÜLEYMAN

ABSTRACT

The science in which a person's character and morals are interpreted by their eyes, ears, nose, hair, teeth, and various parts is called the "science of dress." The analysis of a person's temperament and disposition based on their physical features has long existed in popular belief. Clothing type works, which attracted attention in the Ottoman scientific world, continued until the last period of the Ottoman Empire. Avanzade Mehmet Süleyman, who lived between 1871 and 1922, wrote four works on the science towards the end of his life, in addition to works in various fields. He had two of them copyrighted while translating two other books by different scholars. Avanzade, who firstly wrote a book on feet titled "Ahvali'l-kadem", introduced the science of foot in his work and emphasizes the need for further studies on the topic. Later, he wrote "Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname", which is one hundred and ninety-two pages. In this book, which he called "Musavver" because he included pictures in his work, he tried to create a diverse corpus, unlike the classical dress code literature, by talking about countries, nations, races, women, and family life. Avanzade's broad coverage of nations is also influenced by the geography knowledge of the time. Starting with the reign of Abdulhamid II, Ottoman scholars were attracted by countries other than the Ottoman Empire, and they tried to visit such countries and wrote about them. Following this trend, Avanzade not only conducted independent studies of nations and countries, but also approached clothing science from a different perspective, giving wide coverage to this topic in his book. On the other hand, he expressed his own views in the context of debates around women that existed during his lifetime backing up his arguments with articles written by Besim Ömer. Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname, the most comprehensive work of Avanzade Mehmet Süleyman in the science of dress, finds itself a solid place in the scientific life and thinking of the time while reflecting the spirit of the era. It is unclear who the two works Avanzade translated belonged to, having written his own copyrighted works. Avanzade, who firstly translated a work entitled "Musavver ve Mükemmel İlm-i Sima Ahlak ve Tebayi-i Beşerin Simadan Keşfi" in 1917, mentions how he had come across an excellent work in European languages and that he had found it useful to translate it, in the introduction he wrote at the beginning of his work. It seems that Avanzade translated this work by Johann Kaspar Lavater summarizing it, which is in fact also a summary of Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname. The other work he translated is "Ulum-ı Hafiyeden İlm-i Kıyâfet Sima ve Kıyâfet Vasıtasıyla Keşf-i Ahlak ve Tebayi". Although the author of the work is unknown, the reference to a work by Avanzade suggests that this was not a translation from European languages. Avanzade Mehmet Süleyman brought a new perspective to the field of science of dress by performing character analysis not only by countenance, but by a different method. In this study, a detailed critique of Avanzade's works was undertaken to uncover the aforementioned sensibilities. This is intended to be a contribution to both the science in the Ottoman Empire and the biography of Avanzade Mehmet Süleyman.

Keywords: Kıyâfetname, Avanzade Mehmet Süleyman, Science of Countenance, Science of Foot.

GİRİŞ

Kıyâfet, Arapçada takip etmek, iz sürmek, Türkçe ve Farsçada ise kılık-kıyâfet, şekil gibi anlamlara sahiptir. İlm-i kıyâfet adıyla insanın dış görünüşünden iç özelliklerini anlamaya çalışan bir bilim zamanla gelişmiş, bunu icra eden kimselere "kayif" veya "kıyâfet-şinas" adı verilmiştir. Arap dünyasında Arap medeniyeti ve coğrafyasını da içine alan "firasat" tabiri kullanılmakta olup Türkler firasetin yalnızca insan bedeni ve ruhunu ele alan kısımlarını ele aldıklarından daha çok kıyâfet tabirini kullanmışlardır.¹ İnsanların dış görüntülerinden karakterlerini anlama hususu Batı'da ise "fizyonomi" şeklinde ifade edilmektedir.² Dolayısıyla ilm-i sima ile kişilik ve karakter özelliklerinin tespit edilmesi anlayışı her dönem ve coğrafyada var olmuştur.

Eski Yunan'da tıp alanında ilm-i kıyâfetten faydalanılmıştır. Yunan Hekim Hipokrat, insan vücudunu kan, balgam, safra ve sevda olarak sınıflandırmıştır. Eflatun, rivayete göre dağın tepesinde otururken, kendisiyle sohbet etmek isteyenleri önce dış görünüşlerine göre tasvir ettirmiş, neticede sohbete layık görürse o kişiyle görüşmüştür. İslami dönemde ise kıyâfet ilmi hakkında ilk eser İmam Şafii tarafından yazılmış, ondan sonra kıyâfetname geleneği tercüme ve telif eserlerle devam etmiştir.³ Türklerde ise kıyâfet ilmi özellikle siyasi hayatta, saraya köle ve cariye seçilirken kullanılmıştır. Görülen ilk eserler daha çok bir eserin içerisinde bölüm

¹ Mine Mengi, "Kıyâfetname", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 25, Ankara, 2002, s. 513-514.

² Mehmet Kırbıyık, "Kıyâfetname-i Cedide Hakkında", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi Prof. Dr. Hüseyin Ayan Özel Sayısı*, Erzurum, 2009, s. 793-813.

³ Abdulkadir Erkal, "Kıyâfetnameler Üzerine", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 13, Erzurum 1999, s. 217-225; Ali Çavuşoğlu, *Kıyâfetnameler*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004, s. 39 vd.

şeklinde. Bedr-i Dilşad'ın Muradnamesi aslında Kabusname isimli nasihatnamenin tercümesidir. Bu tercüme içerisinde “Genç Erkek Hizmetçi ve Cariye Satın Almak Hakkında” adlı kırkıncı bölüm kıyâfetname ilminin örneklerinden birisi olarak adlandırılmıştır. Benzer şekilde Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Marifetname adlı eserinin beşinci bölümünde kıyâfet ilmi ile alakalı bir bölüm bulunmaktadır.⁴ İlk müstakil eser ise Akşemsettin Hamdullah Hamdi'nin manzum olarak kaleme aldığı Kıyâfetname'sidir. Bundan sonra çoğu tercüme olmakla birlikte ilavelerle telif eser niteliği az da olsa taşıyan kıyâfetnameler artarak devam etmiştir.⁵

Osmanlı son dönem aydınlarından olan Avanzade Mehmet Süleyman'a göre ise kıyâfetname türü yapıtlar insanların hayatlarını kolaylaştırması bakımından değerli eserlerdir. İnsanın alacağı içinde olduğu için birbirleriyle sürekli görüşmek zorunda kalan kimseler, karşısındaki kişinin dost veya düşman olup olmadığını dış görünüşü ile anlayabilmelidir. İlm-i kıyâfet vasıtasıyla bunu yapabilenler, insan ilişkilerinde başarılı olduklarından ticarete, sanayide, idarede ve siyasette muvaffak olurlar. Dolayısıyla kıyâfetname bir “ayna-yı beşeriye”dir. Avanzade, ilm-i kıyâfetin bu önemine rağmen kıyâfetname türü eserlerin kaleme alınmadığını belirtmektedir. Yazılan birkaç eserin de kıyâfetnameyi tam olarak yansıtmadığından şikâyet etmekte⁶ ve alandaki bu boşluğu doldurmayı planladığı anlaşılmaktadır.

Öyle ki Avanzade, doğrudan İlm-i kıyâfet ile ilgili ikisi telif, ikisi tercüme olmak üzere dört eser bırakmıştır. Bu anlamda ilk olarak 1331/1913'de ayaklar üzerinden insanın ahlakının keşfedilmesine yardımcı olacak “Ulum-ı Hafiyeden Ahvali'l-Kadem” adlı eserini kaleme almıştır. 1914'te telif ettiği “Ulum-ı Hafiyeden Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname” oldukça kapsamlı ve diğer örneklerine göre farklı bir kıyâfetnamedir. 1335/1917'de “Musavver ve Mükemmel İlm-i Sima Ahlak ve Tebayi-i Beşerin Simadan Keşfi” adlı eseri tercüme etmiştir. 1336/1918'de ise “İlm-i Kıyâfet Sima ve Kıyâfet Vasıtasıyla Keşf-i Ahlak ve Tebayi” adlı bir tercümesi vardır.

“Ulum-ı Hafiyeden Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname”si daha önce Müjgan Çakır tarafından bildiri olarak değerlendirilmişse de bu sadece eserin ilim dünyasına tanıtılmasından ibarettir.⁷ Bunun dışında Avanzade'nin kıyâfet ilmine olan katkıları değerlendirilmemiştir. Oysa Avanzade'nin ilm-i kıyâfet türü eserlerinin detaylı bir incelemeye tabi tutulması, kıyâfetname literatürü ve Osmanlı son döneminde kıyâfet ahlakının anlaşılması açısından önemlidir. Çünkü Avanzade, ilm-i sima içerisinde oldukça farklı bir metot takip etmiş, eserlerinde insanların dış görünüşlerini yorumlama yanında milletlerden, ilimlerden, lisanlardan, coğrafyadan bahsederek çok yönlü eserler meydana getirmiştir. Seyyahlardan, ünlü âlimlerin eserlerinden alıntılar yapmış, bazı eserleri özetlemiştir.

Bu çalışmada Avanzade'nin ilm-i kıyâfet içerisinde gerek kendisinin telif ettiği gerek tercüme ettiği eserler karşılaştırmalı bir şekilde ve aynı zamanda Osmanlı son dönem olayları çerçevesinde ele alınacaktır. Böylece Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde kıyâfet ilminin içeriği Avanzade örnekleme üzerinden ortaya konulacaktır. Diğer tarafta Avanzade Mehmet Süleyman, bıraktığı eserlerle Türk kültür tarihinde önemli bir yer edinmiştir. 1871 yılında İstanbul Beşiktaş'ta doğan Avanzade, Beşiktaş Askeri Rüştiyesinde okula başlamış, Darülfünun Tıp Fakültesi Eczacılık tahsili almıştır. Mezun olduktan sonra kendi ihtisas alanında çalışma hayatına başlayan Avanzade, bir taraftan da muhtelif konularda eserler kaleme almıştır. 1922'de vefat edene kadar bilimden sanata her alanda verdiği eserler edebiyat ve kültür tarihinin kıymetli çalışmalarıdır. Nitekim telif ve tercüme olarak toplamda yüz otuz beş eser yayınlamıştır.⁸ Bu anlamda elimizdeki çalışma, Avanzade'nin biyografisine de katkı sunacaktır.

1. Avanzade Mehmet Süleyman'da İlm-i Kıyâfet

Avanzade Mehmet Süleyman'a göre ilm-i kıyâfet, çeşitli şekillerde ve alanlarda anlaşılmaktadır. Sadece kişinin dış görünüşünden yola çıkılarak karakter analizinin yapılması “azim ve na-kabil ta'mir ve telafi bir gaffettir”. Görünüşe aldanılmamasının bir lazıme-i hikmet ve basiret olduğunu dile getiren Avanzade, ilm-i kademi ortaya atmaktadır. Fransızcada “ayakkabını bana göster, senin nasıl bir adam olduğunu sana bildireyim” atasözünü tam olarak ifade edildiği üzere kadem ilmi, Batı'da ve aslında çok daha öncesinde Arap dünyasında bilinen bir ilimdir. Ancak Avanzade, önemli gördüğü böyle bir ilim ile ilgili Türkçede ne tercüme edilmiş ne de kaleme alınmış bir eser bulunmadığından yakınlıkla 1331/1913'de “Ulum-ı Hafiyeden Ahvali'l-Kadem” adlı

⁴ Müjgan Çakır, “Kıyâfet-nameler Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.5, S.9, İstanbul 2007, s. 333-350.

⁵ Erkal, *agm*, s. 217-225; Ali Çavuşoğlu, *age*, s. 43.

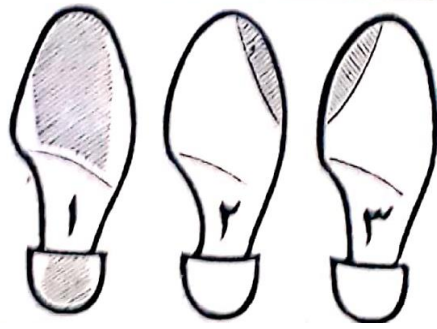
⁶ Avanzade Mehmet Süleyman, *Ulum-ı Hafiyeden Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname*, Artin Asaduryan Matbaası, İstanbul 1330/1914, s. 4-5.

⁷ Müjgan Çakır, “Kıyâfetname Edebi Türünün Tarihsel Gelişimi Bağlamında Avanzade Mehmed Süleyman'ın Kıyâfetnamesi Örneği”, *Perspectives on Ottoman Studies, Papers from 18th Symposium of the International Committee of Pre-Ottoman and Ottoman Studies (CIEPO)*, University of Zagreb, 2008, s. 281-285.

⁸ Avanzade'nin hayatı ve eserleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Seher Erdoğan Çeltik, *Avanzade Mehmet Süleyman-Kültür ve Edebi Hayatımıza Katkıları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2017, s. 6-9.

20. YÜZYILIN BAŞLARINDA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA KIYÂFET İLMİ: AVANZADE MEHMET SÜLEYMAN

eserini kaleme almıştır.⁹ On beş sayfa olan bu eserde insanın ayağının yapısından, yürüme şeklinden, ayakkabısının durumundan hareketle karakter analizi yapmıştır. Mesela düztaban kimselerin hayırsız olduğu, o gibi insanlardan uzak durulması gerektiğini belirtmektedir. Cahil bir adam rasgele adım attığından, ayakkabısı kötü bir şekil almakta, bu da o kişilerin cahilliğini göstermektedir.¹⁰

Örneğin, birinci şekle sahip olan kimse, gerek tabana ve gerek ökçenin yan taraflarına basmadan orantılı bir şekilde yürüdüğü için ayakkabının buraları muntazam olarak kalmaktadır. Böyle bir ayakkabıyı hikmet sahibi ve gayretli bir adam giyebilirdi. İkinci şekildeki dışa bastığı için ayakkabının yanları eskir. Bunlar garip fikirli insanlar olup işgüzarlardır. Üçüncü şekildeki ayakkabıyı içe basan birisi kullanmış olup kuvvetçe hafif bir insandır. Yürürken düşünen bu adamlar mütefekkir olmakla birlikte ahlakça ciddiye alınacak kimseler değildir.¹¹

Avanzade, 1332/1914'te "Ulum-ı Hafiyeden Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname" adıyla, yüz doksan iki sayfalık kıyâfetname alanında en hacimli ve en detaylı telif eserini yazmıştır. Eser, o dönemde önde gelen ve en çok Türkçe eser basan matbaalar arasında yer alan Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası'nda¹² tab olunmuştur. Diğer pek çok kıyâfetnameye göre oldukça farklı bir yol takip eden Avanzade, dünyadaki milletlerden bahsetmiş, onların dış görünüşlerini anlatmış ancak bunlardan hareketle karakter analizine gitmemiştir. Batı ile doğudaki ilm-i kıyâfet anlayışını harmanlamaya çalışmıştır. Bunda Avanzade'nin batı kaynaklarını okuması, konuya hâkim olması ve tercüme eserlerinin bulunması oldukça etkili olmuştur denilebilir.

Musavver ve Mükemmel Kıyâfetnamenin Giriş Kısmı

Avanzade, kıyâfet ilminin insanların hayatını kolaylaştırmak adına faydalı olacağını düşünmektedir. Buna rağmen Türkçede ilm-i kıyâfet alanında yazılan eserleri yetersiz bulmaktadır. Avrupa dillerinden biriyle yazılmış mükemmel bir eser gördüğünü, çok istifadeli bulunduğunu, bunun üzerine tercümesiyle kadın ve erkek okuyucularına hediye etmek amacıyla 1335/1917'de "Musavver ve Mükemmel İlm-i Sima Ahlak ve Tebayi-i Beşerin Simadan Keşfi" adıyla bir çeviri gerçekleştirdiğini belirtmektedir.¹³ Eseri, Avrupa dillerinden tercüme ettiğini belirtmişse de kimden tercüme ettiği ile ilgili bilgi yoktur.

1336/1918'de ise "İlm-i Kıyâfet Sima ve Kıyâfet Vasıtasıyla Keşf-i Ahlak ve Tebayi" adıyla İtimad Kütüphanesi sahibi Seyyid Tahir tarafından neşredilen otuz altı sayfalık bir eseri tercüme etmiştir. Eserin yazarı

⁹ Avanzade Mehmet Süleyman, *Ulum-ı Hafiyeden İlm-i Ahvali'l-Kadem*, Dersaadet, 1331/1913, s. 7 vd.

¹⁰ Avanzade Mehmet Süleyman, *Ahvali'l-Kadem*, s. 8 vd.

¹¹ Avanzade Mehmet Süleyman, *Ahvali'l-Kadem*, s. 11.

¹² Detaylı bilgi için bkz: Osman Özen-Kemalettin Kuzucu, "Türk Basın Tarihinde Artin Asaduryan Matbaası ve Matbaada Basılan Süreli Yayınlar", *Erdem*, S. 71-72, Ankara, Aralık 2016-Haziran 2017, s. 117-138.

¹³ Avanzade Mehmet Süleyman, *Musavver ve Mükemmel İlm-i Sima Ahlak ve Tebayi-i Beşerin Simadan Keşfi*, İstanbul, 1917, s. 4.

hakkında bilgi yoktur. Ayrıca hangi dilden tercüme ettiği de belirsizdir. Müellif, eserin ayaklarla ilgili olan kısmında Avanzade Mehmet Süleyman'ın Ulum-ı Hafiyeden İlm-i Ahvali'l-Kadem adlı eserine atıf yapmıştır.¹⁴ Buna bağlı olarak eserin bir Avrupa dilinden çevrilmemiş ihtimali güçlü görünmektedir. İçerik olarak bakıldığında da bu eserin milletlerle ilgili kısmı, kendi telif eserinin bir özeti niteliğindedir.

Muhtelif alanlarda eser veren Avanzade'nin ilm-i kıyâfet sahasına yönelmesinin en önemli sebebi kendisinden önceki kıyâfetnameleri yetersiz görmesidir. O'na göre, yazılan kıyâfetnamelerde dünyadaki çeşitli milletlerle ilgili bilgiler verilmemiş ya da az verilmiştir. Öyle ki Musavver ve Mükemmel Kıyâfetnamesinde milletlerden bahsetmesinden ve resimlerle bunu detaylandırmasından dolayı çalışmasının kıymetinin arttığı fikrindedir. Hatta böyle bir metodun ilm-i kıyâfet için daha pratik ve faydalı olacağı anlayışında olan Avanzade, eserine bu sebepten "Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname" adını verdiğini belirtmiştir.¹⁵ Bununla birlikte kıyâfet ilminin önemli özelliklerinden birisi insanın dış görünüşüne bağlı olarak karakter yorumlamasının yapılmasıdır. Avanzade, telif eserinde klasik kıyâfetname türünden farklı olarak dış görünüşten yola çıkarak karakter analizi yapma yoluna gitmemiştir. Bu durum Avanzade'yi diğerlerinden ayıran bir husus olarak değerlendirilebilmekle birlikte böyle bir yöntemi, yazarın kendisinin özellikle tercih ettiği anlaşılmaktadır. Öyle ki kendisi bunu, Halid Ziya Bey'in mukaddimesinin ilm-i sima ile ilgili kısmından bahsettiği yerde açıklamaktadır. Avanzade, Halid Ziya'yı eleştirerek kıyâfetname türü eserlerin yalnız sima tasviri olmadığını, daha kapsamlı ve mufassal eserler olduğunu dile getirmiştir.¹⁶

Bununla birlikte konuyla ilgili tercüme eserleri insanın dış görünüşünden karakter analizi yapılan eserlerdir. İlm-i Kıyâfet adlı tercümesinde, yüz-baş, gözler, kulaklar, burun, ağız ve dudaklar ayrı ayrı ele alınmış, insan mizacı ile ilgili yorum yapılmıştır.¹⁷ İlm-i Sima tercümesi de insanın dış görünüşünden daha detaylı yorumların yapıldığı bir eserdir. Öyle ki diğerinden farklı olarak saç, sakal, yürüyüş, ses, feryad, kırışıklıklar, simadaki benekler hakkında bölümler vardır. Ama hepsinden farklı olarak onuncu kısımda insanlarla hayvanlar arasındaki benzer yönlerden yola çıkarak karakter analizi yapılmıştır. Örneğin, papağan burunlu olup çeneleri de geriye kaçık olan kimseler kendi kelimelerine fazla bir ehemmiyet vermeksizin bol bol konuşmayı sevmekte, az düşünmekte, hodfuruşturlar analizinde bulunmaktadır.¹⁸

Avanzade'nin ilmi sima ile ilgili ele aldığı eserlerde dikkat çeken bir husus, dönemin var olan ilim anlayışı ile bağlantılı hareket etmesidir. Nitekim o dönemde coğrafya kitaplarının sayısında bir artış yaşanmış, Afrika, Asya, Japonya gibi ülkeler Osmanlı coğrafyacılarının dikkatini çekmiştir. II. Abdülhamid döneminde bu ülkelere uzmanlar gönderilerek raporlar hazırlanmış, önemli bir kısmı da kitap halinde basılmıştır. Bu merak Osmanlı aydınlarını ülkeler hakkında Avrupa dillerinden tercüme yapmaya iterken bir taraftan da bizzat kendileri Osmanlı toprakları dışındaki yerlere geziler düzenlemiş, seyahatnameler kaleme almışlardır.¹⁹ Avanzade Mehmet Süleyman da bu akımın etkisiyle dünya ülkeleri ile ilgili müstakil eserler kaleme alması yanında, Musavver ve Mükemmel Kıyâfetnamesinde eserin büyük kısmını dünyadaki çeşitli milletlere ve ülkelere ayırmıştır. Benzer şekilde İlm-i Kıyâfet tercümesinde de eserin bir kısmı milletlerden bahsetmektedir. Bu anlamda Avanzade'nin eserleri, milletleri ve ülkeleri coğrafi bir tasnife tabi tutarak sistemli bir şekilde ilerlemektedir. Asya'nın kuzeyinde bulunan Norveçya, İsveçya, Rusya Laponları, Samuidler, Ustiyaklar, Eskimolar hakkında bilgi vermiştir. Daha sonra Asya kıtasına doğru geçerek Tatarlar, Çinliler, Japonlar, Malezyalılar ve Araplar hakkında detaylı bilgiler verirken İranlılar, Yahudiler, Rumlar, Avrupalılar ile Afrikalılar hakkında daha az bilgi sunmuştur.

Avanzade, Musavver ve Mükemmel Kıyâfetnamesinde, bahsettiği millet ve ırklarla ilgili resimler de eklemiştir. Örneğin, zencilerle ilgili bahsinde örnek resim koymuştur.²⁰

¹⁴ Avanzade Mehmet Süleyman, *Ulum-ı Hafiyeden İlm-i Kıyâfet Sima ve Kıyâfet Vasıtasıyla Keşf-i Ahlak ve Tebayi*, Kader Matbaası, İstanbul, 1336/1918, s. 19.

¹⁵ Avanzade Mehmet Süleyman, *Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname*, s. 6.

¹⁶ Avanzade Mehmet Süleyman, *Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname*, s. 18.

¹⁷ Avanzade Mehmet Süleyman, *İlm-i Kıyâfet*, s. 4-17.

¹⁸ Avanzade Mehmet Süleyman, *İlm-i Sima*, s. 53 vd.

¹⁹ *Osmanlı Coğrafya Literatürü: History of Geographical Literature During the Ottoman Period*, haz. Ekmeleddin İhsanoğlu, İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul, 2000, s. XLVII.

²⁰ Avanzade Mehmet Süleyman, *Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname*, s. 17.

20. YÜZYILIN BAŞLARINDA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA KIYÂFET İLMİ: AVANZADE MEHMET SÜLEYMAN

Zaman zaman milletler ve ırkların kıyâfetlerini ve giyiniş tarzlarını göstermek amacıyla resimler eklemiştir. Örneğin Hindiçini kıyâfetlerini gösterdiği bir çizimi aşağıdaki gibidir.²¹

Avanzade'nin eserleri bu anlayışıyla adeta ilm-i sima kategorisinden sıyrılmakta, milletlerle ilgili çeşitli bilgilerin verildiği didaktik çalışmaları andırmaktadır. Öyle ki milletlerin dış görünüşleri yanında dini yapıları, sosyo-ekonomik hayatları, yönetim şekilleri, coğrafi yapıları hakkında ayrıntılı ve çok yönlü bilgiler içermektedir. Avanzade milletler hakkında bilgi verirken kendi görüşlerini de dile getirmiştir. Bazen bahsettiği milletlerin dış görünüşlerinden hareketle çirkinlik-güzellik şeklinde yorumda bulunmuştur. Örneğin, Tatar milleti içerisinde Kalmukları çirkin olarak betimlemiştir. Çünkü gözleri küçük ve arası beş-altı parmak genişliğinde, burunları hem küçük hem ezik olduğundan burun delikleri “adeta fen-i ulviyelerinde açılmış iki delik” şeklindedir. Osmanlı toplumunda güzellik algısına göre her uzuv “evsat” yani orta düzeyde olmalıydı. Dolayısıyla Kalmuklara dair çizilen portre Osmanlı güzellik algısını karşılamadığından Avanzade tarafından çirkin olarak addedilmişlerdir. Buna karşılık Çerkeslerin ve Moldovalıların diğer kavimlerle münasebetlerinden dolayı güzelleştğini düşünmektedir.²²

Avanzade'nin ilm-i sima anlayışında ülkeler ve milletlerle ilgili bu kısımlar her ne kadar ilm-i kıyâfet içerisinde fazla detay olarak görülüyorsa da O'nun kıyâfetname anlayışıyla uyumludur. Nitekim O, kıyâfetnameleri, yalnızca simadan karakter analizine gitmekten çok daha fazla olarak etraflı ve kapsamlı eserler olarak addetmektedir. Diğer tarafta Avanzade'nin Musavver ve Mükemmel Kıyâfetnamesinin milletlerle ilgili kısmı, ülkeler ve halklarla alakalı çeşitli kitaplardan ve özellikle seyahatnamelerden bilgilerin toplandığı, öğretici bir makale olarak da görülebilir. Zaten kendisi de İranlılarla ilgili bahsinde böyle bir yaklaşımı olduğunu vurgulamıştır. Şöyle ki İran bölgesinin Osmanlı topraklarına yakın olmasından dolayı halkının kısmen tanındığını, ancak kendisinin bu makaleyi yabancı kitaplardan iktibas ettiği bilgilerle zenginleştirdiğini belirtmiştir. Böylece yabancıların Osmanlı Devlet'inin komşularına bakış açısını ortaya koymasına bakımından bunun önem arz ettiğinin altını çizmiştir.²³

Avanzade Mehmet Süleyman milletlerle ilgili kısımları, muhtemeldir ki okuduğu eserlerden derlemiştir. Özellikle seyyahları sıklıkla kullanmış, bunların da isimlerini zikretmiştir. Tavernier Seyahatnamesinden ve Marco Polo'dan sık sık bahsetmiştir. Araplarla ilgili bölümde Arapların yaşam biçimlerini, sanat ve bilgi birikimlerini, dış görünüşlerini, doğu ve batı senteziyle anlatan Gustave Le Bon'u kullanmıştır. Rumları anlattığı yerde bir Tevarih-i Osmani'den faydalanmıştır. Jean Chardin seyahatnamesini Çinliler ve Tatarlar kısmında kullanmıştır. Bilgi verdiği bölgelerde görev olarak bulunan kimselerin yazdıklarından da faydalanmıştır. Örneğin, Tataristan bölgesinde birkaç sene geçiren Rusya orduları sertabibinin yazmış olduğu mektupları kullanmıştır.

Dolayısıyla pek çok kaynaktan oluşturduğu eserlerinde kaynaklarını karşılaştırmalı bir metotla kullanmış, bir eserin verdiği bilgilerin doğruluğunu başka çalışmalarla tasdik etme yolunu tercih etmiştir. Çinlilerle ilgili kısımda Janhugut'un bilgilerini Dampiye ve diğer birkaç seyyah ile mukayese ederek genel bir sonuca ulaşmıştır.²⁴ Başka bir yerde Astarvi'nin Hüzmüzlülerden bahsederken, erkeklerinin bir kadem uzunluğunda kola renginde kollarla kaplı öküz kuyruğuna benzeyen kuyruğa sahip olduğu bilgisini başka seyyahlarla karşılaştırmıştır. Marco Polo'da da benzer bir kaydın geçtiğini ancak daha sonra yayınlanan “Fülmüz Hatratı” adlı eserde böyle ilginç bir bilginin hiç geçmediğini tespit etmiştir.²⁵

²¹ Avanzade Mehmet Süleyman, *Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname*, s. 16.

²² Avanzade Mehmet Süleyman, *Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname*, s. 38.

²³ Avanzade Mehmet Süleyman, *Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname*, s. 65.

²⁴ Avanzade Mehmet Süleyman, *Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname*, s. 43.

²⁵ Avanzade Mehmet Süleyman, *Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname*, s. 56.

Avanzade eserlerinde yaşadığı dönemin güncel tartışmalarını işlediği başka bir konu kadın ve ailedir. Tanzimat döneminden itibaren Batı'da Fransa, Amerika, İngiltere, Almanya gibi ülkelerde kadın hakları ile ilgili faaliyetler başlamıştır. Dünyada ve özellikle Avrupa'da kadınlar hakkında bu tür çalışmalar yapılırken Batı etkisinin arttığı özellikle Tanzimat döneminde Osmanlı kadınları için de özel okullar açılmış, 1869 Maarif Nizamnamesi ile altı-on bir yaş kızlara sıbyan mektebi zorunluluğu getirilmiştir. Kadınların eğitim alanında yer alması ve batıyı yakından takip etmesi sonucunda Osmanlı kadınlarının batılı gibi olmaya başlamasıyla Müslüman aile kavramı sorgulanmaya başlanmıştır. Özellikle edebiyatta roman ve tiyatro türü eserlere konu olmaya başlayan aile kavramı ve kadınların konumu ile ilgili makaleler yazılmıştır.²⁶ Bunların yanında kadınlar dernekler kurarak, dergi ve gazeteler çıkararak özellikle basın yoluyla haklarını talep etmeye çalışmışlardır.²⁷ Bu durum Avrupa ile Osmanlı kadınlarının karşılaştırılmasına yol açmıştır.

Şemsettin Sami, Fatma Aliye ve Ahmet Mithat Efendi gibi yazarlar Avrupalı kadınlar hakkında bilgi verirken aslında İslam kadınının birçok hakka sahip olduğunu altını çizmişlerdir. Benzer çizgide olan Avanzade, Osmanlı Türk-kadınının Batılılaşma etkisiyle geleneksel durumunu kaybedeceği endişesiyle yazılar kaleme alıp dönemin değişen kadın anlayışını eleştirerek “İslam kadını” algısı üzerinde durmuştur. Avanzade Nevsal-i Nisvan adlı kadınlara yönelik çıkardığı yıllıkta, “Kadın Esrarı” adlı eserinde, gazete ve dergilerde yayınladığı yazılarında kadınlarla ilgili fikirlerini dile getirmiştir.²⁸ İlm-i kıyâfet anlayışı çerçevesinde de Musavver ve Mükemmel Kıyâfetnamesinde “kadın” başlığı altında Avrupa ve Osmanlı kadınına karşılaştırmıştır. Diğer eserlerinde vurguladığı düşüncelerini burada özetlemiş, zaman zaman da “Kadın Esrarı” adlı eserine atıf yapmıştır.²⁹

Avanzade, Avrupa'daki feminist hareketlerden örnekler vererek kadınların kamusal alanda var olmasını savunmuştur. Bununla birlikte kadınların ev yaşamı ve aile hayatı içerisindeki rollerine daha fazla önem atfettiği görülmektedir.³⁰ Bunu Musavver ve Mükemmel Kıyâfetnamesinde kadının fiziki ve ruhsal yapısıyla açıklamaktadır. Kadınları her zaman erkeklerle birlikte var eden Avanzade, kadının bir erkeğin hayatında olması gereken bir varlık olduğunu vurgulamıştır. Kadının az düşündüğünü, hassas olduğunu, tefekkür, muhakeme ve tetkike gücünün yetmediğini, bu nedenle de erkeğe ihtiyaç duyduğunu ifade etmiştir. O'na göre kadının yegâne saadeti, çocuk doğurmak ve bunu ümitler, muhabbetler ve amellerle büyütme, kadın bir işte çoğunlukla teferruata girerken, erkek bunu daha pratik bir şekilde neticesine bakarak çözer. Erkekler yağmurda yıldırımdan korkmazken kadınlar yıldırımın yaklaştığını görür görmez korkup titreye titreye erkeğin kollarına sarılır. Erkeğin tebessüm ettiği bir şeye kadın kahkahalarla güler, tek kalınca ağlar, ağlarken feryat-figan eder, bununla beraber imanları erkeklerinkinden daha fazladır. Kadın, erkeğe göre daha sabırlı, merhametlidir. “Kadın kitab-ı insaniyete tezyil edilmiş bir cüz-i sanidir” diyen Avanzade, kadının yalnız erkekle yaşayabileceğini, erkeğin de kadın ile var olabileceğini ifade etmiştir.³¹ Dolayısıyla evlilik kurumuna ve burada kadına ayrı bir önem atfetmektedir.

Dönemin kadın çalışmaları konusunda önde gelen isimlerinden olan Fatma Aliye, kadının modernleşmesinden yana bir tavır takınırken bunu İslamın kurallarıyla birleştirmeye çalışarak kadının iyi bir eş ve anne olması gerektiğinin altını çizmiştir.³² Avanzade durumu, “bir kadın, hanesinde ailesi dâhilinde bulunmalıdır. Kadının hanesi haricinde bir vazifesi yoktur. Bu kadar sade bir şeyi birtakımları uzattıkça uzatmakta, bunu bir mesele-i mühimme ve muazzama addederek halline çalışmakta ve bu uğurda ciltlerce kitaplar vücuda getirmektedirler. Bunların fık ve arzusuna kadın da erkek gibi olmalı imiş. Erkek ne türlü hukuka malik ise kadın da onlara malik olmalı imiş. Aralarında “müsavat” bulunmalı imiş. Evvela hukuk başka, vazife başkadır. Bir kadın erkek gibi bazı hukuk-ı medeniye malik olabilir. Fakat bu hukuka nailiyetle vezaif-i aileden tecerrüd etmesi lazım gelmez” şeklinde özetlemiştir.³³

Bu konuda ilm-i sima ile ilgili eklediği analizi, kadın ve erkek başı arasındaki farkın kadın-erkek eşitliğine izin vermeyeceği şeklindeki yorumudur. Öyle ki O'na göre, kadın ve erkek başı boyut olarak birbirinden bir hayli farklı olup erkeklerin başları daha büyüktür. Bu durum erkeklere avantaj sağlayarak ilim ve bilim konusunda kadınlara göre daha zeki olmalarına yol açmıştır. Kadınların dimağları başlarıyla orantılı olarak daha geç algılayacağından onlara özel okullar açılmışsa da erkekler kadar ilerleyememişlerdir.³⁴ Avanzade, eserinin

²⁶ Meral Demiryürek, “Müslüman Türk Kadın Dergilerinin Kadın Meselesine Osmanlı ve Rus Emperyal Bakışları: Alem-i Nisvan, Kadınlar Alemi, Kadın”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi İsmail Gaspralı Özel Sayısı*, C. 11, S. 4, 2014, s. 186-209. Meral Altında, *Osmanlıda Kadın*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 181 vd.

²⁷ Müşerref Avcı, “Osmanlı Devlet’inde Kadın Hakları ve Kadın Haklarının Gelişimi İçin Mücadele Eden Öncü Kadınlar”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C.55, Erzurum 2016, s. 225-254.

²⁸ Beyhan Kanter, “Meşrutiyet Döneminde Kadın Hakları Savunuculuğunda Gelenekçi Bir Yazar: Avanzade Mehmet Süleyman”, *Erdem*, S. 63, Ankara 2012, s. 130-150.

²⁹ Avanzade Mehmet Süleyman, *Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname*, s. 97 vd.

³⁰ Kanter, *agm*, s. 146.

³¹ Avanzade Mehmet Süleyman, *Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname*, s. 125.

³² Fatma Aliye Hanım, *Nisvan-ı İslam*, haz: Prof. Dr. Hülya Argunşah, Kesit Yayınları, İstanbul, 2012, s. 24.

³³ Avanzade Mehmet Süleyman, *Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname* s. 99.

³⁴ Avanzade Mehmet Süleyman, *Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname* s. 103.

20. YÜZYILIN BAŞLARINDA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA KIYÂFET İLMİ: AVANZADE MEHMET SÜLEYMAN

bir bölümünü bu yorumunu desteklemeye ayırmış, yabancı kaynaklardan da alıntılar yaparak düşüncesini ispatlamaya çalışmıştır. Kadının erkekte zekâ olarak aşağı bir konumda bulunması yanında kadın-erkek ilişkileri üzerinden iki tür arasındaki farkları yazmıştır.

Avanzade Mehmet Süleyman'ın ilm-i sima türü eserleri kaleme alırken bu alanı doğu ve batı arasında sentezlemeye çalıştığı görülmektedir. Öncelikle kavramsal olarak batıdaki anlayışı, Osmanlı kıyâfet ahlakına yaklaştırmaya çalıştığını söylemek mümkündür. Nitekim “fizyonomi” kavramını “eşgal ve alaim-i vech” diye kabul ettiğini, bundan sonra gerektiğinde fizyonomi kelimesini kullanacağını ifade etmiştir.³⁵ Musavver ve Mükemmel Kıyâfetnamesinde “Ailelerin Fizyonomisi” ve “hastalıkların fizyonomisi” adıyla başlık açmış, “ilm-i sima” yerine “fizyonomi” kavramını tercih etmiştir.

Eserlerinin önemli bir kısmında Avrupa'da önemli bilim adamlarının eserlerini kullanmıştır. Örneğin Charles Darwin'i insan başını anlattığı yerde kullanmıştır.³⁶ İnsan aklı ile ilgili bilgi verdiği bir bölümde Kant'ın eserine atıf yapmıştır.³⁷ İnsan fizyolojisi üzerine Avrupa'da önemli çalışmalar yapan Johann Kaspar Lavater³⁸ ise Avanzade'nin sık sık başvurduğu kaynaklar arasındadır. Musavver ve Mükemmel Kıyâfetnamesinde, İngilizlerden bahsettiği yerde dipnot vererek Lavater'den aynen tercüme ettiğini beyan etmesi,³⁹ Lavater'in kendisini okuduğunu göstermektedir.⁴⁰

Lavater'in eseri incelendiğinde ise Avanzade'nin özellikle insanın doğası ile ilgili yazdığı kısmı da ondan aldığı söylemek mümkündür. Avanzade de geçen insanın “mahlukat-ı arziyyenin en eşref ve mümtaz”, “bütün kuvvet-i tabiiyet insanda tecemmu ve temessül etmiş”, “hilkatin bir mecmua-i bedi'i, bir hülasa-i rengi” varlık olduğu ibareleri⁴¹ Lavater'den özetlenmiştir.⁴² Dünyada sadece insanların “hayat hayvanı, hayat fikri, hayat ahlakı” olarak üç farklı hayat çeşidini birleştirdiği fikri de yine Lavater de geçmektedir.⁴³ Bu bağlamda aslında Avanzade'nin “Musavver ve Mükemmel İlm-i Sima Ahlak ve Tebayi-i Beşerin Simadan Keşfi” adlı tercümesi incelendiğinde eserin başında insan mevcudiyetini üç kısma ayırması Lavater'den alınmıştır. Avanzade'nin bu eseri, muhtemeldir ki Lavater'in eserinin belirli kısmının özetlenmiş bir tercümesidir. Nitekim Avanzade, çevirdiği bazı eserleri doğrudan tercüme etmek yerine kitabı özetlemeyi tercih etmekteydi.⁴⁴ Şu halde Avanzade Mehmet Süleyman'ın telif eseri olan Musavver ve Mükemmel Kıyâfetnamesini oluştururken ilm-i kıyâfet ile ilgili okuduğu eserleri özetleyerek tercüme ettiğini söylemek mümkündür.

Avanzade, eserlerinde ilm-i simanın bir bilim olduğunu onun tarihselliğini ve gerçekliğini sorgulayarak kanıtlamaya çalışmıştır. Öncelikle bir kişinin hal ve hareketlerinde yapmacık davranışlarla kendisini gizleyebileceğini reddederek çehresini arzu ettiği gibi tanzim edebilen en yetenekli kişilerin bile ilm-i simadan kaçamayacağını, bunların tecrübeleri, ilm-i simayı bilen kişiler tarafından her zaman tahlil edilebileceğini belirtmiştir.⁴⁵ Bununla birlikte telif eseri olan Musavver ve Mükemmel Kıyâfetnamesinde özellikle milletlerin siması ile ilgili bilgi vermişse de analiz kısmını eksik bırakmıştır. Bunu “en aşikar, en mütemeyyiz çehrelerden mürekkebe bir külliyyat teşkil edecek, sima-i şinasanın ihmal edemeyeceği eşgal-i milliyeyi muhtevi hemen mükemmel derecesinde bir silsile-i tasavvur vücuda getireceğiz” şeklinde ifade etmiştir.⁴⁶ Bunun yanında Avanzade, başka bir yazarın makalelerine de yer vererek eserini kendisinin de söylediği gibi bir külliyyata dönüştürmek istemiştir denilebilir. Öyle ki “Kadın” ve “Mızaç” başlığıyla Doktor Besim Ömer'in⁴⁷ iki makalesine yer ayırmıştır.⁴⁸

³⁵ Avanzade Mehmet Süleyman, *Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname*, s. 154.

³⁶ Avanzade Mehmet Süleyman, *Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname*, s. 106.

³⁷ Avanzade Mehmet Süleyman, *Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname*, s. 125.

³⁸ Johann Kaspar Lavater, Batı'da fizyonomi alanında önde gelen isimlerden birisi olup 1741'de Almanya'da doğmuş, ailesinin yönlendirmesi ile tıp alanında eğitim görmüştür. Ancak Lavater'in çocukluğundan beri insanların fizyonomisi ile ilgili düşünceleri var olmuş, 1772'de “John Caspar Lavater on Physiognomy” başlıklı yazısıyla da bu alanda dikkat çekmiş, tebrikler almıştır. Fizyoloji üzerine yaptığı bu çalışması o dönemde başka dillere çevrilmiştir. Joan K. Stemmler, “The Physiognomical Portraits of Johann Casper Lavater” *The Art Bulletin*, V.75, N.1, 1993, p. 151-168.

³⁹ Avanzade Mehmet Süleyman, *Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname*, s. 151.

⁴⁰ Eser, Osmanlı döneminde, Yusuf Halis tarafından 1839'da Fransızca'sından Türkçe'ye özet şeklinde “Kıyâfetnam-i Cedide” adıyla tercüme edilmiştir. Kırbıyık, *agm*.

⁴¹ Avanzade Mehmet Süleyman, *Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname*, s. 90.

⁴² John Caspar Lavater, *Essays on Physiognomy*, London, s. 6.

⁴³ Lavater, *age*, s. 6.

⁴⁴ Muhtelif alanlarda verdiği telif eserlerin yanında Avanzade, kırk üç tane edebi ve on ilmi olmak üzere yaklaşık elli üç adet tercüme yapmıştır. Eshabil Bozkurt, “Meşrutiyet Dönemi'nde Çok Kimlikli Bir Mütercim: Avanzade Mehmet Süleyman”, *Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 37, S.2, Sivas 2013, s. 49-63.

⁴⁵ Avanzade Mehmet Süleyman, *Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname*, s. 20-24.

⁴⁶ Avanzade Mehmet Süleyman, *Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname*, s. 131.

⁴⁷ Doktor Besim Ömer, 1862'de İstanbul'da dünyaya gelmiş, 1879'da Kuleli Askeri Tıbbiyesinden, 1885'de de Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'den mezun olmuştur. O dönemde uzmanlık eğitimi tamamlayan doktorlardan bazıları seçilerek Avrupa'ya gönderilmekteydi. Besim Ömer de bu doktorlardan birisi olarak Fransa'ya gitmiştir. 1891'de Avrupa'daki eğitimini tamamlayarak yurda dönmüştür. Pek çok kamu görevinde, cemiyetlerde ve sivil toplum örgütlerinde görev alan Besim Ömer, sihi alanda kitaplar yazmış, çeşitli konularda makaleler kaleme almıştır. Eserlerinde izdivaç, aile, çocuk hastalıkları, mektepler, kaphıcalar, doktorlar, nüfus, kadın hastalıkları, doğum işleri vb gibi muhtelif konuları işlemiştir. Sabahattin Özdemir, *Besim Ömer Paşa (1862-1940)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk

SONUÇ

Firaset ilminin bir parçası olan kıyâfet ilmi, tarihin çok eski dönemlerinden itibaren var olmuş, Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk yıllarından itibaren de gerek tercüme ve gerek telif eserlerle kendini göstermiştir. İnsanların dış görünüşünden yola çıkarak karakterlerinin analiz edildiği kıyâfetnameler mensur ya da manzum olarak kaleme alınmışlardır. Osmanlı son dönem aydınlarından olan Avanzade, kıyâfet ilmi ile alakalı dikkate değer eserler bırakmıştır ki iki telif iki tercüme eseri vardır. İlk olarak ayaklar üzerinden insanı analiz etmek üzerine Ahvali'l-kadem adlı eserini kaleme almıştır. Oldukça kısa tuttuğu bu eserinde aslında konu hakkında gördüğü ve okuduğu eserleri derlemiş ve özetlemiş izlemi uyandırmaktadır. İlm-i kıyâfet ile alakalı asıl telif eserini bundan hemen sonra 1914'te Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname adıyla yüz doksan iki sayfa yazmıştır. Kıyâfetname anlayışından farklı bir tarzda kaleme aldığı bu eseri ise aslında ansiklopedik bir çalışma ya da günümüz ifadesiyle bir makaleyi andırmaktadır. Milletlerle ve ülkelerle ilgili verdiği bilgileri seyyahlardan toplamıştır. Bunun yanında kadın ve aile meseleleri gibi dönemsel konuları işlemiştir. Besim Ömer'in "Kadın" ve "Mizaç" başlıklı iki mekalesine yer vermiştir.

Avanzade konuyla ilgili çeviri eserlerini ise teliften sonra yapmıştır. 1917'de yaptığı İlm-i Sima tercümesinin başında ise Avrupa dillerinde yazılmış mükemmel bir eser gördüğünü ve bunu tercüme ettiğini belirtmiştir. Akabinde bahsettiği şeyler ise tercümenin Lavater'den alındığı, hatta onun eserinin belirli bir kısmının özeti olduğunu düşündürmektedir. Avanzade'nin Musavver ve Mükemmel Kıyâfetnamesini kaleme alırken Lavater'den yaptığı özetleri tercüme olarak bastırması olabileceğini söylemek de abartı olmayacaktır. Diğer tercüme eseri ise bir Avrupa dilinden yapılmamış gibi görünmektedir ki eserin içeriğinde Avanzade'nin kendi eseri "ilmül-kadem"e atıf yapılmıştır. Eser detaylı incelendiğinde de aslında telif kıyâfetnamesi olan Musavver ve Mükemmel Kıyâfetnamesinin bir özeti olduğu tahmin edilebilir.

Avanzade, kıyâfet ilmi ile alakalı olarak batı ile doğuyu harmanlamaya çalışmıştır. Lavater'i adeta örnek alması, çoğu yerde onun fikirlerini özetlemesi ve fizyonomi kavramını kullanması bunun somut örneklerindedir. Tüm bunlar onun Kıyâfetname türü bir eseri, sadece simadan karakter analizi olmadığı şeklinde gördüğünü göstermektedir. Dolayısıyla Osmanlı son dönem kıyâfetname anlayışının ilk örneklerine göre epey farklı bir döneme girdiğini söylemek mümkündür. Avanzade'nin eserleri düşünüldüğünde kıyâfetnameler artık çok yönlü, didaktik eserler olarak görülmektedir.

KAYNAKÇA

Avanzade Mehmet Süleyman, *Ulum-ı Hafiyeden Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname*, Artin Asaduryan Matbaası, İstanbul, 1332.

Avanzade Mehmet Süleyman, *Ulum-ı Hafiyeden İlm-i Ahval'il-Kadem*, Levsin Matbaası, İstanbul, 1331.

Avanzade Mehmet Süleyman, *Ulum-ı Hafiyeden İlm-i Kıyâfet Sima ve Kıyâfet Vasıtasıyla Keşf-i Ahlak ve Tebayii*, Kader Matbaası, İstanbul, 1336.

Avanzade Mehmet Süleyman, *Musavver ve Mükemmel İlm-i Sima Ahlak ve Tebayii Beşerin Simadan Keşfi*, İstanbul, 1917.

ALTINDAL, Meral, *Osmanlıda Kadın*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994.

AVCI, Müşerref, "Osmanlı Devlet'inde Kadın Hakları ve Kadın Haklarının Gelişimi İçin Mücadele Eden Öncü Kadınlar", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C. 55, Erzurum 2016, s. 225-254.

BOZKURT, Eshabil, "Meşrutiyet Dönemi'nde Çok Kimlikli Bir Mütercim: Avanzade Mehmet Süleyman", *Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 37, S. 2, Sivas 2013, s. 49-63.

ÇAKIR, Müjgan, "Kıyâfet-nameler Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 5, S. 9, İstanbul 2007, 333-350.

ÇAKIR, Müjgan, "Kıyâfetname Edebi Türünün Tarihsel Gelişimi Bağlamında Avanzade Mehmed Süleyman'ın Kıyâfetnamesi Örneği", *Perspectives on Ottoman Studies, Papers from 18th Symposium of the International Committee of Pre-Ottoman and Ottoman Studies (CIEPO)*, University of Zagreb, 2008, s. 281-285.

Tarihi Anabilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013. Özellikle tıp literatüründe bazı alanlarda ilk çalışmaları Besim Ömer yapmıştır. İlk prematüre bebek bakım kitabı bunlardan bir tanesidir. Osmanlı İmparatorluğunda ilk doğum hastahanesini uzun uğraşlar sonucunda 1894'te açmıştır. Yasemin İşil Ülman, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Geçiş Sürecinde Bir Aydın Portresi (1861-1940) Dr. Besim Ömer Akalın", *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, C.10-11, s. 435-464.

⁴⁸ Avanzade Mehmet Süleyman, *Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname*, s. 156.

20. YÜZYILIN BAŞLARINDA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA KIYÂFET İLMİ: AVANZADE MEHMET SÜLEYMAN

ÇELTİK, Seher Erdoğan, *Avanzade Mehmet Süleyman-Kültür ve Edebi Hayatımıza Katkıları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2017.

DEMİRYÜREK, Meral, “Müslüman Türk Kadın Dergilerinin Kadın Meselesine Osmanlı ve Rus Emperyal Bakışları: Alem-i Nisvan, Kadınlar Alemi, Kadın”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi İsmail Gaspralı Özel Sayısı*, C. 11, S. 4, 2014, s. 186-209.

ERKAL, Abdulkadir, “Kıyâfetnameler Üzerine”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 13, Erzurum 1999, s. 217-225.

Fatma Aliye Hanım, *Nisvan-ı İslam*, haz: Prof. Dr. Hülya Argunşah, Kesit Yayınları, İstanbul, 2012.

KANTER, Beyhan, “Meşrutiyet Döneminde Kadın Hakları Savunuculuğunda Gelenekçi Bir Yazar: Avanzade Mehmet Süleyman”, *Erdem*, S. 63, Ankara 2012, s. 130-150.

KIRBIYIK, Mehmet, “Kıyâfetname-i Cedide Hakkında”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi Prof. Dr. Hüseyin Ayan Özel Sayısı*, Erzurum, 2009, s. 793-813.

LAVATER, John Caspar, *Essays on Physiognomy*, London.

MENGİ, Mine, “Kıyâfetname”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 25, Ankara, 2002, s. 513-514.

Osmanlı Coğrafya Literatürü: History of Geographical Literature During the Ottoman Period, haz. Ekmeleddin İhsanoğlu, İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul, 2000.

ÖDEMİŞ, Sabahattin, *Besim Ömer Paşa (1862-1940)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2013.

ÖZEN, Osman- KUZUCU, Kemalettin, “Türk Basın Tarihinde Artin Asaduryan Matbaası ve Matbaada Basılan Süreli Yayınlar”, *Erdem*, S. 71-72, Ankara, Aralık 2016-Haziran 2017, s. 117-138.

Stemmler, Joan K., “The Physiognomical Portraits of Johann Casper Lavater” *The Art Bulletin*, V.75, N.1, 1993, p. 151-168.

ÜLMAN, Yasemin Işıl, “Osmanlı’dan Cumhuriye’ye Geçiş Sürecinde Bir Aydınım Portresi (1861-1940) Dr. Besim Ömer Akalın”, *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, C.10-11, s. 435-464.

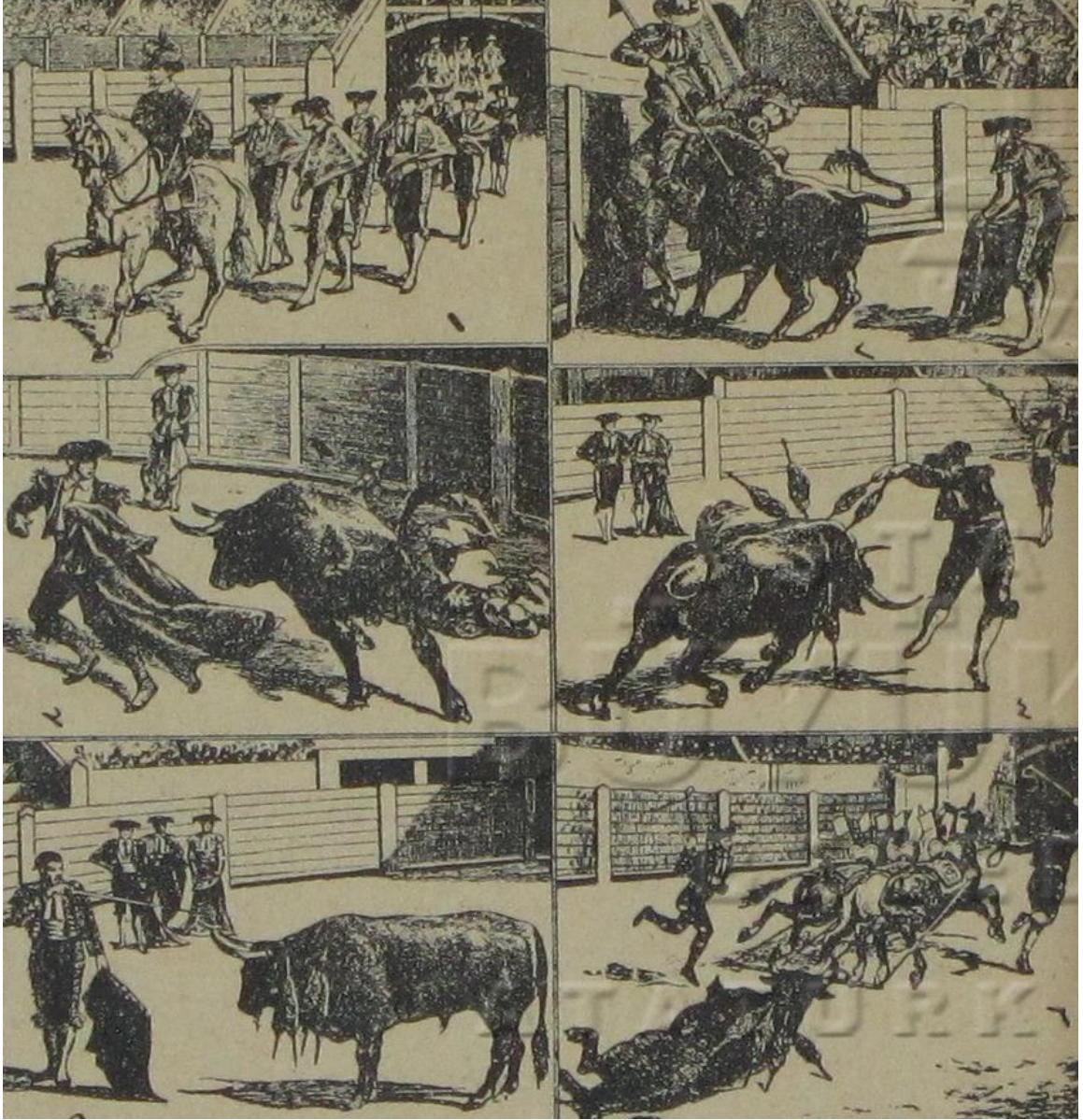
EKLER

Ek 1: Afrika seknesinden: 1: Arap ırkı, 2: Evlad-ı nail kabilesi kadınlarından biri, 3: Habeşistan seknesinden biri, 4: Sudanlı, 5: Kaferilerden bir numune, 6: Hutantalı bir erkek. (Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname, s. 167).

20. YÜZYILIN BAŞLARINDA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA KİYÂFET İLMİ: AVANZADE MEHMET SÜLEYMAN

Ek 2: İspanya kıyâfet ve adetleri: 1: adet-i muzafferane, 2: pikador oyunu, 3: şulu oyunu, 4: banderillero oyunu-ispad oyunu-boğanın güreşte ölmesi, 6: ölmüş boğanın kaldırılması. (Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname, s. 157).

Ek 3: *insaniyetin edvar-ı ibtdaiyyesi: 1: kıyâfet-i insaniye, 2: sivri ok, 3: sapanlar.* (Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname, s. 153).

Ek 4: *Ortodoks Rahipler* (Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname, s. 148).

20. YÜZYILIN BAŞLARINDA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA KIYÂFET İLMİ: AVANZADE MEHMET SÜLEYMAN

Ek 5: Muhtelif kıyâfetlerden: 1: on ikinci asır asilzadesi, 2: Fransa meclis azası, 3: deavi vekili, 4: on yedinci asır nisvanından bir numune, 5: imparatorluk devri nisvanından, 6: ikinci imparatorluk denilen karinolin kıyâfeti, 7: 1909 kıyâfeti, 8: 1909'daki çocuk kıyâfeti, 9: şehrili bir kadın, 10: kadınların kıyâfeti-dahiliyesi. (Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname, s. 144).

Ek 6: Romanyalı bir kadın kıyâfeti. (Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname, s. 112).

Ek 7: *Türk kadınlarından bir numune. (Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname, s. 108).*

Ek 8: *İspanyol kıyâfetlerinden (Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname, s. 25).*

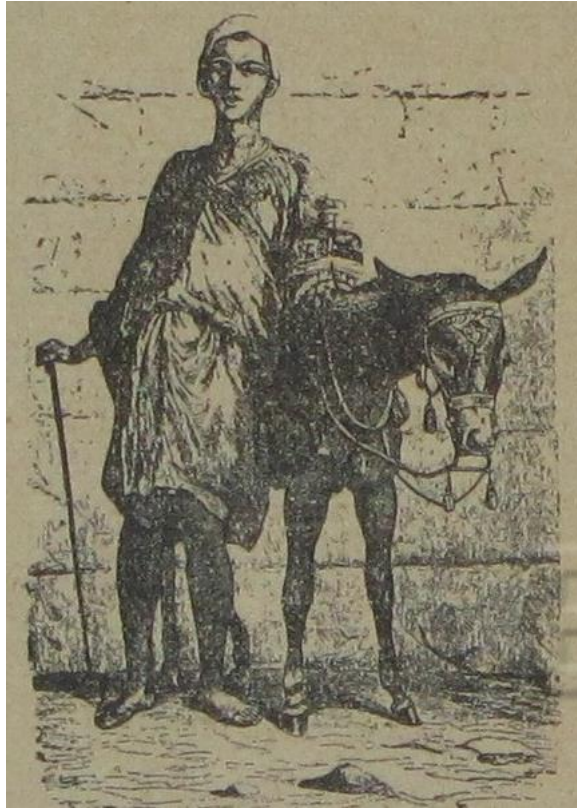

20. YÜZYILIN BAŞLARINDA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA KİYÂFET İLMİ:
AVANZADE MEHMET SÜLEYMAN

Ek 9: *Ermeniler (Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname, s. 68).*

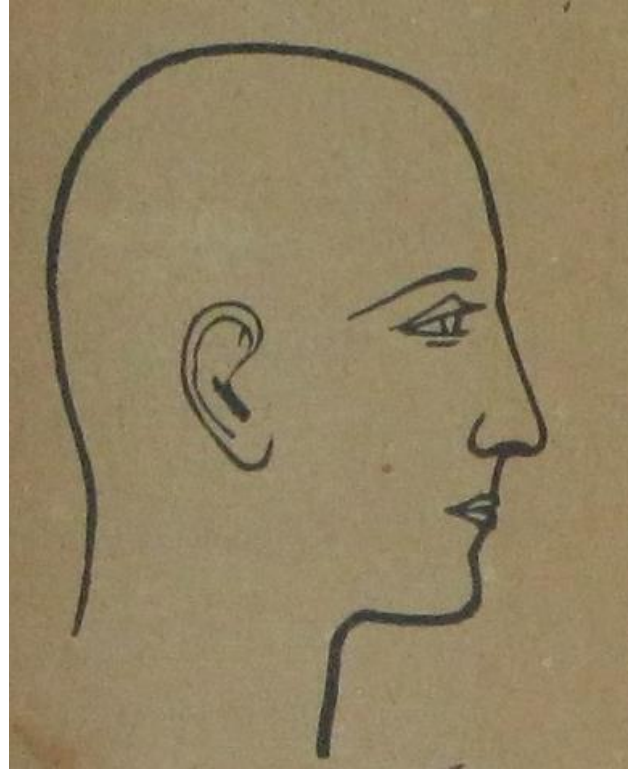
Ek 10: *Mısır sekene-i mahalliyesinden biri (Musavver ve Mükemmel Kıyâfetname, s. 33).*

Ek 11: *Bir Asyalı (Musavver ve Mükemmel İlm-i Sima, s. 71).*

Ek 12: *Bir Asyalı (Musavver ve Mükemmel İlm-i Sima, s. 71).*

**20. YÜZYILIN BAŞLARINDA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA KİYÂFET İLMİ:
AVANZADE MEHMET SÜLEYMAN**